

ІВАН БАГРЯНИЙ. ШЛЯХ ПО ЛІНІЇ НАЙБІЛЬШОГО ОПОРУ

2 жовтня минає 110 років від дня народження Івана Багряного, видатного письменника і політика, автора таких знаменитих романів, як «Сад Гетсиманський» і «Тигролови». З цієї нагоди ми вирішили поспілкуватися з дослідником життя і творчості І. Багряного, представником Фондації його ж імені, популяризатором його творчості, письменником Олександром Шугаєм.

– Пане Олександр, як відзначається ювілей? Що цікавого і вартого уваги відбувається з цієї нагоди в Україні й за кордоном?

– Почну з першого ювілею, коли творчість Багряного тільки-но повернулася в Україну після суворого офіційного замовчування, яке тривало кілька десятиліть, будучи фактично викресленою з літератури як живого, органічного процесу. Я належу до людей, які звикли працювати за покликком серця, не чекаючи на команду «згори». Так було й понад чверть століття тому (уявляєте, минула вже чверть століття!), коли у квітні 1990-го, тобто ще до проголошення незалежності України, поїхав в Охтирку і розшукав першу дружину, сина й сестру Багряного. Це була справжня сенсація! Для нас і для закордону. Тоді навіть у районному краєзнавчому музеї, куди я звернувся насамперед, прізвища Багряного не чули. Розшукав я й інших родичів, а в їхніх помешканнях – портрети односельців роботи Багряного (він же за фахом був художником-портретистом і в 32 роки з підірванням у сталінських катівнях здоров'ям став пенсіонером, заробляючи собі на хліб насущний малюванням); розшукав його юнацьку олійну картинку «Охтирський Покровський собор» (у цьому соборі майбутнього письменника й хрестили на третій день після народження), – картинка, виконана для заробітку, бо його родина бідувала, нині зберігається в музеї. Далі – розшукав (і все це в Охтирці) зачитаний до дірок примірник роману у віршах «Скелька», через який формально Багряного й було заарештовано свого часу, а також його першу збірку новел «Чорні силуети», складену й надруковану ним самим у дев'ятнадцять років тут же, в охтирській друкарні, під першим своїм псевдонімом – І. Полярний. Полярний – тобто протилежний до окупаційного московсько-більшовицького режиму. Отже, письменник прозрів досить рано. Про все це й багато іншого йдеться в моєму романі-дослідженні «Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду» (1990 –

1992), написаному по слідах пошуків. Як наслідок, було встановлено точну дату народження Багряного – 1906 року, а не 1907-го, і в Охтирці, а не в селі Куземи-ні, як вважалося доти, – і на цій підставі в Україні відзначили перший, 85-річний ювілей. А пізніше – 90, 95 і 100-річ-

чя. Увесь час я був відповідальним секретарем оргкомітетів, віднаходячи дедалі більше нових матеріалів із життя і творчості Багряного як в Україні, так і за кордоном, зокрема в Західній Німеччині (Новий Ульм, де він жив і працював, там і знайшов останній притулок), а також у США та Канаді. Про це йдеться в моїй диалогії «Іван Багряний: нове й маловідоме» («Смолоскип», 2013) і «Фондація імені Івана Багряного» («Смолоскип, 2015»). Коли ж говорити про нинішній ювілей, то ще наприкінці минулого року в тижневику «Слово Просвіти» для шанувальників творчості письменника Фондація оголосила відкритий всеукраїнський конкурс «Золотий бумеранг» – від назви поетичної збірки Багряного. Це конкурс відповідей-есеїв на запитання, що пов'язані з життям і творчістю Багряного. Журі вже отримало чимало змістовних відповідей на запитання (найцікавіші з них будуть надруковані). На прохання читачів конкурс продовжено до кінця ювілейного року. На переможців чекають нагороди. Знаю, що також має відбуватися свято в Охтирці, організоване місцевими ентузіастами. Не забули про Багряного й бібліотекарі та музейні працівники, які влаштували виставки творів ювіляра; заплановані також зустрічі з дослідниками, письмен-

никами, журналістами. І ще – твориться погруддя І. Багряного, тобто пам'ятник, який мають встановити в Охтирці. Автор – заслужений художник України Степан Кудий. Певна річ, тут я кажу про громадські заходи, вшанування, не покладаючись на урядовців та чиновників, до яких ступаюся майже щодня, написав багато листів, на які не отримав навіть відповідей. А шкода, бо на урядовому, державному рівні можна було б здійснити надзвичайно важливі культурні заходи в Україні й за кордоном, як це було в попередні ювілеї. Підготував цікаві пропозиції.

– Чим Багряний актуальний у сьогодишній Україні як письменник? Можливо, це доступність та прозорість, позірна простота його текстів на тлі високого рівня і багатозначності? (З моїх згадок і спогадів багатьох колег, Багряний був одним із найулюбленіших письменників з усієї шкільної та університетської програми з української літератури; пам'ятаю, як потайки читав «Сад Гетсиманський» з-під парти на уроці фізики...) В чому полягає особливність суто багрянівського пафосу постійної боротьби, своєрідний заклик ніколи не здаватися?

– Вашим згадкам про школу та університет я можу тільки позаздрити. Це ж яке щастя читати Багряного, коли ти ще зовсім молодий! З моїм поколінням, зокрема зі мною, було зовсім по-іншому. Призваний до Радянської армії з другого курсу факультету журналістики Київського університету, я став командиром танка Т-54 на території колишньої Східної Німеччини тоді, коли мої німецькі ровесники в Західній Німеччині буквально зачитувались Багряним. Його «Тигролови» (у перекладі «Das Gesetz der Taiga» – «Закон тайги») вийшли в Кельні трьома накладками і стали справжнім бестселером. Книжку купували на подарунок до дня народження і дня конфірмації. (Було видання й голландською мовою «Vlucht in de taiga» – «Втеча в тайгу».) Це початок шістдесятих років, коли в Україні відбувалося піднесення хвилі так званих шістдесятників. Я вже не кажу про переклад «Тигроловів» ще раніше – 1954-го і 1957-го – в Канаді й США англійською мовою («The hunters and the hunted» – «Переслідувачі й переслідувані») загальним накладом понад один мільйон примірників! Захоплення українським письменником Багряним було неймовірне. Тож недаремно саме тоді задля

контрпропаганди генсек Микита Хрущов змушений був відрядити із СРСР за кордон молодого популярного російського поета Євгена Євтушенка. Це окрема цікава тема, докладніше висвітлена в моїй документальній книжці «Вертеп у раю». А тут скажу лише, що Євтушенко гастролював у Західній Німеччині (чому до нас, у Східну, в групу радянських військ, не приїхав). Ці «гастролі» не минули поза увагою Багряного, він відгукнувся в газеті «Українські вісті» аж трьома публікаціями: «Зруйнований міф», «І ще один цирк», «Щоб не було ілюзій». Отже, як бачите, Багряний (разом зі своїм колишнім духовним наставником Борисом Антоненком-Давидовичем, котрий після двадцяти років «відрядження» до сталінських таборів повернувся в Київ) був предтечею шістдесятників. І це без будь-якої натяжки. Багряний – творець від Бога, а все, що від Всевишнього, захоплює. В його творах не відчувається заданості, холодного розрахунку, натомість захоплює ширість і пристрасть. Як дослідник, я мав змогу доторкнутися й до чернеток Багряного. Його перо не завжди встигало за плином думки: через те на папері траплялися скорочення чи пропуски окремих слів, дописані пізніше. А скільки животрепетних тем залишилося не розкритими! Адже, коли письменник минуло 23 роки, його газлом стало: «Ходи по лінії найбільшого опору – і ти пізнаєш світ». А як пристрасно-таємниче закінчуються «Тигролови»: «Сміливі завжди мають щастя». Саме оця романтика боротьби за свою долю, я вважаю, не може не захоплювати молодих читачів. Хоч романтика може виявитись не зайвою і старшому поколінню. Багряний відчув, уловив найбільшу загрозу й небезпеку для людини, для людства у ХХ столітті – біг над прірвою, що стало ще небезпечнішим сьогодні, у ХХІ столітті. Мало хто зі світових авторів не сказав про це так сильно й переконливо.

– Чи не є Іван Багряний у певному сенсі одним із умовних «лідерів» української прози

ХХ століття, хоч про це наче ніхто й не говорять?

– Так, незаперечним лідером, який умів шанувати й інші таланти. Його дружба з Уласом Самчуком підтверджує це. І не тільки. З якою увагою, наприклад, він ставився до Тодося Осьмачки!

– А яка ваша улюблена книжка Багряного і чому?

– Скажу чесно: все, що встиг написати Багряний, мені дороге. «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою» (який колосальний образ, яке застереження!), «Буйний вітер» (це мала би бути епопея), «Огненне коло», «Морітурі», «Генерал». Два останні драматичні твори на початку п'ятидесятих років минулого століття з неабияким успіхом ставив на сцені в далекій Австралії талановитий режиссер Ростислав Василенко. (Я читав, тобто вивчав, аналізував, і записники Багряного). Повірте: немає жодного рядка, з яким би я не згодився. Багряний ніби висловлює мої думки, почування. Він – мій земляк. Охтирка зовсім поруч мого рідного міста Ромен. Отже, ментально, він мені близька, рідна людина.

– Пане Олександрє, як ви розумієте джерела письма Івана Багряного? Чи є він дитям «Розстріляного Відродження», чи на нього вагомо впливали якісь інші чинники?

– «Чорні силуети», про які вже йшлося, – це п'ять учнівських новел, майже шкільні. І всі вони автобіографічні. Отже, найбільше на юного автора вплинули конкретні життєві реалії. Але там є два епіграфі – з Тараса Шевченка і Володимира Винниченка. Справді, пізніше Багряний сам зізнався, що входив у літературу з книжками Винниченка під рукою. Захоплювався й памфлетами Хвильового. Взагалі він багато читав. (Коли його заарештували в 24 роки, попросив слідчого дати йому томик Байрона.) Так, Багряний був «дитям» – тут ви влучно підмітили – Розстріляного (чи, точніше, недостріляного) Відродження. І коли Юрій Лавріненко видав «Розстріляне Відродження», не включивши в ту сумну антологію творів Багряного, йому це боліло. (Про це йдеться в його листах.) Але Багряний умів прощати, не тримаючи зла на свого товариша по спільній боротьбі з московським більшовизмом.

– А вже пізніше? Які були його інтелектуальні й естетичні інтереси, авторитети? Що він читав, чим захоплювався? Які, зрештою, були його естетичні погляди?

– Хоч і почувався часто самотнім (ця самотність подеколи навіть вельми потрібна письменникові), Багряного все-таки оточували інтелектуали, скажімо, Василь Гришко, Михайло Воскобойник, колишній соловецький в'язень Семен Підгайний, Григорій Костюк, котрий пізніше відійшов від УРДП (Українська революційно-демократична партія), зайнявшись виключно літературною діяльністю, та інші. Коли 1947 року постала нагальна потреба видати (на партійні кошти, бо інших не було) в перекладі українською мовою памфлет англійського письменника Джорджа Орвелла «Animal Farm» – «Колгосп тварин» – блискучу сатиру на сталінський соціалізм, Багряний не тільки ознайомився з цим твором, а й став автором (під псевдонімом, звичайно) художньої обкладинки. У публіцистичних статтях, у листах письменника згадується ціле гроно відомих майстрів пера. Коли він встигав читати їхні твори? Це загадка. Просто вмів усе робити дуже швидко. Про це мені розповідала його друга дружина, Галина Багряна. Лежачи хворий, він прилаштовував на груди портативну друкарську машинку і працював далі.

– Наскільки письменника Івана Багряного знають за кордоном? Адже, повторюся, популярність у читацької аудиторії його пригодницьких творів може, на мою думку, допомогти зробити його однією з упізнаваних у світі постатей нашої літератури.

– Так, може. Але для цього потрібна цілеспрямована, далекоглядна державна культурна політика, чого в нас, на жаль, досі немає. Початок шістдесятих років минулого століття, як ми вже говорили, воістину був під знаком зорі Багряного. Крім перекладів роману «Тигролови» англійською, німецькою, голландською мовами, 1961-го вийшов у Парижі роман «Сад Гетсиманський» – французькою «Le jardin de Gethsemani». Тоді О. Солженіцин тільки-но почав писати «Архипелаг ГУЛАГ». Громадськість української діаспори США й Канади цілком заслужено висунула творчість І. Багряного на здобуття Нобелівської премії. Але з підірваним у сталінських катівнях здоров'ям письменник передчасно, 25 серпня 1963 року, помер. З поверненням його творчої спадщини в Україну, урочисто відсвяткувавши цю подію, заспокоїлися. І таке ж становище й нині. Нашим політикам та керманічам чомусь не до Багряного.

– Як політик (чи, може, більше як політичний мислитель) Багряний виглядає на свій час чи не найяскравішим представником «центристської» політичної філософії. Ніша, яка, здається, актуальна й не досить заповнена і донині. Чи можна сказати, що втілення ідеї незалежності України відбулося саме за «багрянівським сценарієм», а не шляхами, які уявляли собі праві чи ліві?

– Переконаний, що на самому початку ідея Багряного про «кадри» все-

таки спрацювала: він казав, що здобуття незалежності неможливе без участі в цьому процесі компартійних еліт УРСР. А початок був дуже важливий, навіть вирішальний. Без цього незалежна Україна не відбулася б так, як вона відбулася. Маю на увазі хоча б голосування народців у Верховній Раді 24 серпня 1991 року за Акт про державну незалежність, а також референдум у грудні. Адже серед депутатів, ба навіть пересічних громадян була на той час значна частина вчорашніх, а також непохитних націонал-комуністів, їх символічно згуртував і повів за собою Багрянний.

– А як би можна було політичні міркування Багряного допасувати до сьогоденних обставин у нашій країні?

– Ці політичні міркування не те що допасовуються, вони вкрай потрібні нам сьогодні. Консолідація суспільства, боротьба за українську людину, за вільний духовний розвиток і соціальний захист кожної особистості, безкомпромісна відсіч московському імперіалізму... З його постійних настанов і застережень я назвав лише декілька. А візьміть памфлет «Чому я не хочу вертатись до СРСР?». Написаний 1946 року (і знову ж таки перекладений кількома європейськими мовами), хіба цей памфлет не актуальний сьогодні, коли ось уже третій рік потерпаємо від російської агресії? На мою думку, наші політики й нарobili багато помилок саме тому, що забули про настанови видатного політика. Багрянний писав: «Україна як нація є, і сили її великі».

– Розкажіть нашим читачам трохи про політичну силу, яку Багрянний очолює на еміграції, про її діяльність і досягнення.

– Багрянний народився поетом, а політиком став у боротьбі з московським більшовизмом, російським фашизмом, тим паче змушений опинитися в еміграції. Баварське місто Новий Ульм (Західна Німеччина) по Другій світовій

війні виявилось справжнім осередком українського культурного відродження і демократичного визвольного руху, провідну роль у якому відігравав Багрянний. Тут успішно діяла заснована ним масова УРДП з видавництвом «Українські вісті» та однойменною газетою. Тих добрих справ, які було успішно зроблено, не перелічити. З початком 1950 року колишні наддніпрянці (а саме вони здебільшого й становили багрянівську УРДП) масово рушили з Німеччини до США, головним чином до Нью-Йорка, Філадельфії, Чикаго, Детройта. Переселенці (уявіть, переселятися довелося вдруге, бо спочатку біженці з комуністичного «раю» знайшли певний прихисток у таборах Ді-Пі) одразу ж довели, на що вони здатні. Упродовж лише одного року на новому континенті було створено ДОБРУС (Демократичне об'єднання бувших репресованих українців з-під советів), ОУРДП (Об'єднання українців революційно-демократичних переконань), ОДУМ (Об'єднання демократичної української молоді), товариство сприяння Українській Національній Раді, православну парафію Св. Покрови у Філадельфії... І все це відбувалося надзвичайно швидко, з ентузіазмом, з величезною самовідданістю й жертовністю.

Якщо ж додати, що було ще зроблено багрянівцями у вільному світі, на американському континенті, вже за першу половину 1950-х років, то надзвичайно велике політичне значення мала капітальна (загальним обсягом понад тисячу сторінок, з численними ілюстраціями) двотомна праця англійською мовою «The black deeds of the Kremlin» – «Біла книга про чорні діла Кремля». Тут чи не вперше було зібрано документальні розповіді, свідчення про Голодомор 1933 року та репресії московських більшовиків в Україні. (Підготовкою видання керував колишній соловецький в'язень, сподвижник Івана Багряного Семен Під-

гайний.) Цей двотомник було вислано всім представникам Організації Об'єднаних Націй, президентам і главам урядів, різним міністерствам, посольствам, сенаторам та парламентарям, університетам, бібліотекам країн Заходу. Те видання без перебільшення можна назвати епохальним, бо саме відтоді західні політики й дослідники (Роберт Конквест, Джеймс Мейс та ін.) по-справжньому заговорили про смертельну небезпеку багатомільйонній українській нації з боку панівного московського режиму.

Наприкінці 1958 – в середині 1959 року на американському континенті побував І. Багрянний. Приводом до поїздки виявилось запрошення об'єднання «Слово» на з'їзд українських письменників в ексилі. Після з'їзду, на якому письменник виступив з палкою промовою, виконуючи насамперед обов'язки очільника Української Національної Ради, об'їхав низку міст США й Канади, де виступав із доповідями на теми: «Батьківщина і ми», «Українська молодь та Українська держава», «Література в кайданах (під советами)». На його доповідях збиралося по 300, 500 ба навіть 1000 слухачів. У всіх містах Багрянний мав також інші, окремі зустрічі – з громадськими й політичними організаціями та їхніми очільниками. Показово й те, що скрізь Багряного приймали голови міст – на його честь навіть вивішували синьо-жовті прапори. У деяких містах на знак особливої пошани високому гостю вручали символічний ключ або пам'ятку грамоту. Він мав зустрічі з журналістами, дав близько двох тисяч автографів на власних книжках – українською та англійською мовами, що їх приносили читачі на віча й зустрічі, виступав на американському телебаченні.

США, Канада і знову США, Вашингтон – Білий дім, Конгрес. Авторитетна палатна комісія розслідування, очолювана конгресменом Френсісом

Вольтером. Тут Багрянний виступив зі свідченнями про антилюдовську більшовицьку політику, застерігаючи Америку від московських підступів у міжнародній діяльності. (Здається, прозирив аж у сьогодні!) Ці свідчення, які тривали три з половиною години і були надзвичайно переконливими, справили суттєвий вплив на членів комісії, потім їх було видано окремою брошурою англійською мовою. В Державному департаменті США український письменник і політик мав тривалу розмову з керівником департаменту з радянських питань. Крім того, його запросили на радіо «Голос Америки», він дав інтерв'ю. Це далеко не все з того, що було зроблено Багрянним та його партією.

Наведу ще відгук очевидця Федора Ревенка про епізод зустрічі з Багрянним у Чикаго (слово доктора Лапичака на честь високого гостя). Я записав його, збираючи документи й інші матеріали про письменника і політика, великого українця. «Це – надзвичайний і незбагненний феномен. Коли нація в небезпеці і їй загрожує тотальна загибля, на історичній арені з'являються духовні національні велетні. Згадаймо Шевченка. Над Україною була чорна, темна ніч. України фактично не було, натомість була Малоросія і малороси. І ось з'являється кріпак-геній Шевченко. І все ожило. Це – як оборона і захист, спрацьовує своєрідна імунна система. Подібна ситуація сьогодні. Тотальна русифікація, окупант робить усе, аби Україну стерти з карти світу. І з'являється Багрянний, який сам-один стає на прохор диявольською системою. Якої треба відваги і мужності духу, щоб доклати цього чину! Наш герой посідає надзвичайні якості не лише поета, прозаїка, художника, а й блискучого публіциста, талановитого організатора, державного мужа. Він

створив партію, яка його ідеї провадить у життя. Реорганізував Державний Центр еміграції. Написав твір «Сад Гетсиманський», аналога якому немає у світі (...) Маємо бути горді, що серед нас є така постать. З'явився справжній Герой. Україна повинна знати і шанувати це ім'я. Слава Багрянному!».

– Цікаво, а якою була родина Багрянного? Пригадується, ви писали про зустріч із його сином, який жив у радянській Україні. Він мав радянські погляди, спілкувався російською, що мене дуже здивувало, адже це була Охтирка, а не яка-небудь глибинка на сході... Може, є ще якась цікава інформація про родичів?

– Нічого дивного тут немає. Сина Багрянного, Бориса Івановича, незважаючи на те, що він мав прізвище матері, добре навчався, – після закінчення середньої школи не допустили навіть до екзаменів у Харківському політехнічному інституті. Потім була служба в Радянській армії. Його змусили виступити по радіо проти батька. (Багрянний чув цей виступ, і в нього, тяжко хворого, пішла горлом кров.) У Бориса Івановича стався психічний злам. Після армії він усе життя працював електриком в Охтирці, а був дуже здібним і схожим на батька. Я зустрічався і розмовляв з Борисом Івановичем, як і з його матір'ю, Антоніною Дмитрівною, милою, приємною жінкою. Зустрічався також із сестрою Багрянного, Єлизаветою Павлівною. Їм було що розповісти про те, яких знущань та переслідувань вони зазнали від окупаційної влади... Про це йдеться в моєму романі-дослідженні «Іван Багрянний, або Через терни Гетсиманського саду». Позаяк книжка побачила світ 1996 року і для покоління нинішніх читачів практично невідома, її варто було б перевидати.

– Яким взагалі був Іван Багрянний у побуті? У буденному людському розумінні.

– А знаєте, я бачив... Івана Багрянного! У кадрах документальної аматорської кінострічки. Це було в серпні 1993 року в Новому Ульмі, куди мене запросила друга дружина Багрянного, пані Галина та її донька Роксоляна. Враження незвичайне! Усі, кого я просив поділитися спогадами про Багрянного, відгукувалися про нього найперше як про великого гуманіста, вірного друга, наділеного неабияким почуттям гумору. Ненавиділи Багрянного лише непримиренні ідейні противники, вороги України, зокрема московські імперіалісти. Засилали провокаторів, щоб заманити його в СРСР. За ним полювали! Недарма ж він носив зашиту в лацкані піджака ампулу з цінним каплем, щоб не потрапити живим у лапи кремлівським людоловам... Згадайте передсмертний лист Багрянного, звернений до майбутнього, далекого Друга: «Серце кожного поета і романтика мусить іти на Голгофу». Навіть в ос-

танню мить він думав не про себе, а про нас, молодших, і про майбутніх українських патріотів.

– На еміграції існує Фундація імені Івана Багрянного, яку ви представляєте в Києві. Розкажіть, будь ласка, про її діяльність.

– Я вже згадував видання «Фундація імені Івана Багрянного (хроніка добродійної діяльності в Україні та за її межами)». У цій книзі із багатьма ілюстраціями досить докладно йдеться про нашу діяльність. За сорок років Фундація здобула велику повагу, авторитет. Її заснували і підтримують жертводавці-українці, які, хоч і опинилися на чужині, не забувають про Україну і не хочуть поривати з нею. Більше того, воліють бачити Україну в колі інших розвинених, успішних країн, а наш народ вільним, ні від кого не залежним і заможним. Як це зробити? Відчуті себе нарешті господарем на власній землі! Члени Управи працюють виключно на громадських засадах. Особливо багато клопотів у її доволітнього працівника, публіциста (колишнього професійного інженера) Олексія Коновала. До речі, він був особисто знайомий із Багрянним, опікувався ним, коли письменник приїздив до Чикаго. Фундація має свою престижну премію імені І. Багрянного, яку присуджують за визначний внесок у розбудову державної незалежності України та консолідацію суспільства, що може виявляється у найрізноманітніших видах людської діяльності. Багрянівська премія (так записано в її Положенні) повинна стимулювати серед українського громадянства справжній дух подвижництва, плекати трудівників національної ідеї та державного процесу. Її вручають 2 жовтня – у день народження Багрянного. Це спеціальний диплом і грошова винагорода розміром 1000 (тисяча) американських доларів. Серед лауреатів такі відомі постаті, як Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Леонід Череватенко, Михайло Слабошпицький, Олег Романчук та інші. Цьогоріч за активну громадянську позицію, що впродовж останнього часу втілювалось у низку блискучих публікацій на сторінках тижневиків «Літературна Україна» та «Слово Просвіти» на актуальні теми нашого складного сьогодення, премію присуджено знаному письменникові Володимирі Базилевському.

– І запитання наостанок, з якого загальною метою було б розпочати нашу розмову. Як і коли ви «зустрілися» з Багрянним? Чому вирішили зайнятися його спадщиною, писати про нього?

– Не сприйміть за нескромність, але маю таке відчуття, що Багрянний сам покликав мене. Як покликав нас усіх. Він мій земляк, я залюблений у його правдиві, безкомпромісні твори та подвижницькі діяння.

Розмову вів Олег КОЦАРЄВ

